

ЖЕЉКО Ђ. БЈЕЛАЈАЦ*

Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

УДК 351.78:371(497.11)

Оригиналан научни рад

Примљен: 28.08.2019

Одобен: 11.09.2019

Страна: 231-244

РЕЛЕВАНТНОСТ ИНТРОДУКЦИЈЕ БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ У ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак: Живимо у свету, који је као никада пре, суочен са бројним изазовима, ризицима и претњама. Стога, функција савремене школе, треба да буде подређена програмима, који ће младима пружити такав ниво образовања, које ће бити најделотворнији начин за решавање конфликта и озбиљних проблема. У том правцу, подразумева се и едукацију у погледу политика за сузбијање криминалитета, што ће у перспективи неминовно допринети, не само смањењу стопе криминала, већ и општем добру, а самим тим и благостању целокупног друштва. Познато је да је веза између образовања и културе нераскидива. Образовањем се преносе културне вредности са једне генерације на другу и помаже се њиховом мултиплицирању. Истовремено, стална акумулација културних вредности поставља све комплексније захтеве у погледу образовања, које је основни предуслов за њихово очување. Човек није само феномен природе, већ и културе, која је дефинитивно саставни део његовог бића. Ако по писцу, Х.В. Малоку (енг. Hurrell William Mallock), „култура није замена, него кључ живота“, онда се за безбедносну културу, аргументовано може казати, да она представља својеврсно „умеће живљења“.

Кључне речи: образовање, култура, безбедност, безбедносна култура

Увод

Савремено глобално друштво је пуно разних противуречности, оптерећено константним геополитичким и геокономским тензијама, које ометају потенцијале и спремност света да се суочи са све израженијим спектром колективних изазова. Почевши од, све већих доказа деградације животне средине, природних непогода и катастрофа изазваних људским фактором, ратова и конфликта, са све извеснијом употребом оружја за масовно уништење, свеприсутнијег сиромаштва, ескалације транснационалног криминала и тероризма, глобалних епидемија, до забрињавајуће кризе морала и недостатка емпатије, што је продукт отуђења модерног човека од човека. Све то скупа, са нарастају-

* zdjbjelajac@gmail.com

ћим насиљем и изостанком сигурности и правде, латентно води ка „самоубиству цивилизације“.

Због све евидентнијих, акумулирајућих облика угрожавања друштва и појединца све више се говори о безбедности као примарној људској потреби. Наиме, природна је тежња човека да живи у безбедним условима. Због тога, стварање таквих услова представља његов витални интерес. Безбедност појединца, није искључиво везана за његову физичку угроженост, већ обухвата широк спектар извора који угрожавају његов живот, достојанство и егзистенцију. Безбедност, као појам, треба посматрати у ширем контексту. Етимолошки посматрано, израз безбедност потиче од латинске речи *securitas – atis*, што значи безбедност, одсуство опасности, извесност, самопоуздање, неустрашивост, заштићеност... Тај термин, заправо представља веома комплексан друштвени феномен који обухвата разне садржаје. У садашње време, између осталог, то укључује сигурност запослења и стабилан приход, конзистентно становање, одећу, обућу и залихе хране, као део следствености свакодневног живота, те надаље заштиту од криминала и психолошку безбедност. Уопштено речено, безбедност значи сигурност, а у том контексту се подразумевају и мере које се предузимају да људи буду безбедни и заштићени. Сигурност се може дефинисати као слобода, која „удаљава“ појединца од страха, анксиозности, опасности, сумње... Слобода заправо чини бит човека. Она истиче његову човечност која га разликује од осталих бића детерминисаних нужношћу. Безбедност је наравно и термин којим се означава заштита државе или организације од криминалних активности, тероризма, шпијунаже, итд.

Имајући у виду наведено, значај безбедности у хијерархији људских потреба, поставља се по природи ствари на друго место, одмах иза физиолошких потреба које подразумевају ваздух, воду и храну. Када су основне људске потребе задовољене, појављују се потребе за сигурношћу. Међутим, нагон за сигурношћу, понекад може преовладати и бити важнији од потпуног задовољења физиолошких потреба. Та свест о безбедности уклопила се данас у шири појам који је опште прихваћен као безбедносна култура. Развијање и одржавање ефикасне безбедносне културе је суштинска заштитна компонента која спречава/ублажава безбедносне изазове, ризике и претње по појединца и друштво. Једноставно речено, безбедносна култура се односи на скуп вредности које треба да деле сви чланови заједнице. Она одређује жељене обрасце поступања људи у одређеним ситуацијама, дајући смернице како се од људи очекује да се понашају, размишљају и приступају безбедности.

Садашњи степен цивилизацијског развоја, експлицитно наводи на међусобну зависност и одговорност у односима друштва и појединца. Наиме, друштво не може бити функционално и независно без појединца, већ постоји да би служило појединцима, а не обрнуто. Само на тај начин је изванредно здрав и делотворан обострани напредак. С друге стране, потпуно је прихватљиво становиште да се појединац формира од стране друштва кроз утицај институција као што су породица, школа и радно место. У датом контексту, увођење безбедносне културе у систем образовања Републике Србије,¹ обавеза је друш-

¹ Образовање/едукација (lat. *educatus, educate, educere* - изнети; *ducere* - водити) је процес преобликовања личности у одређеном правцу усвајањем различитих садржаја у зависности од узраста

тва, од чега би наша заједница имала највише користи. Афирмисањем безбедности као једне од најважнијих људских потреба, истовремено би се развијала и позитивна енергија и самопоуздање појединаца, а самим тим и дух служења и дужности према друштву.

Потреба за безбедношћу и сигурношћу (заштита и стабилност) као најважнија људска потреба

Одвек су кроз историју, људске потребе биле снажан извор објашњења људског понашања и социјалне интеракције. Сви појединци имају потребу да задовоље своје пориве, који суштински превазилазе само потребу за храном, водом и „склоништем”. Зато су друштвени системи, који нису одговарали и излазили у сусрет индивидуалним потребама, били увек предмет нестабилности и присиљавања на промене, веома често и насилним путем. Људском роду се, кроз историју, у хијерархији потреба стално наметала безбедност као примарна људска потреба, препозната као гаранција егзистенције и напретка. Данас, такође, безбедност и сигурност уз владавину права, представљају приоритете за грађане широм света. При том, безбедност и сигурност имају нову димензију јер се посматрају у знатно свеобухватнијем и промишљенијем контексту. Истовремено, глобална заједница све више је угрожена, рањива, те подложна разним изазовима, ризицима, претњама и поред тога што институцијални оквири и механизми за унапређење безбедности никада нису били моћнији.

Слика 1.

Масловљева пирамида потреба²

Интересантну и поучну теорију хијерархије људских потреба, поставио је Абрахам Маслов (*енг. Abraham Maslow*).³ По његовом су тумачењу људи у основи добри или неутрални (али не и зли), а њихова су проблематична понашања углавном резултат фрустрације због неиспуњених основних људских потреба. Пирамида људских потреба је хијерархијска: потребно је прво остварити оне ниже потребе, почевши од физиолошких, да би се могло расти. Најзадовољнији је човек који, задовољивши све своје остале потребе, ужива у самоостварењу.

и потреба јединке. Поред образовних програма, образовање обухвата и васпитне садржаје. Школа је најзначајнија образовно - васпитна институција с наставом као средишњим пољем њезиног деловања. Са перманентном експанзијом средстава за комуникацију, образовање постаје глобални процес који је компликовано наводити у жељеном правцу одређене социјалне заједнице. Систем образовања и васпитања Републике Србије обухвата предшколско васпитање и образовање, основно и средње образовање и васпитање и образовање одраслих.

² <https://teorijamotiva.wordpress.com/2015/05/11/hijerarhija-motiva/01/07/2019>.

³ Абрахам Маслов (*енг. Abraham Harold Maslow*, 01. април 1908 – 08. јун 1970), био је истакнути амерички психолог и мислилац. Као главни заступник хуманистичке психологије, развио је теорију везану за хијерархију људских потреба.

Особа која је самоостварена, вели Маслов, спонтана је, једноставна, скромна, прихвата себе и људе око себе, жели помагати, отворена је ума, креативна... Задовољна је собом и зрачи задовољством око себе. Улепшава свет.⁴ Сваки појединац има циљеве (мотиве и потребе) које жели у животу постићи. Испуњавање истих, делује као награда што живот чини вредним, те му дају смисао. Ти циљеви су индивидуални, урођени, а међу њима влада одређена правилност и ред, тј. хијерархија. У тој хијерархији постоји пет нивоа и то:⁵

- 1) Основне физиолошке потребе, као што су потребе за храном, водом, кисеоником, спавањем, сексом, заштитом од екстремних температура, потребе за излучивањем и потребе за сензорном стимулацијом;
- 2) Потребности за сигурношћу, као што су потребе за сталношћу, редом, поретком, структуром и потребе за предвидљивошћу догађаја у ближој и даљој будућности;
- 3) Потребности за припадањем и љубављу, пре свега породичној групи, а затим и осталим групама у које се појединац укључује те настоји да се афирмише;
- 4) Потребности за самопоштовањем, могу се поделити у две групе и то: потребе за поштовањем самога себе и потребе за поштовањем од стране других људи;
- 5) Потребности за самоактуализацијом представљају искоришћавање свих капацитета, потенцијала и талената које појединац има.

Потреба за безбедношћу и сигурношћу једна је од првих потреба, поред физиолошких, која се јавила код човека. Дакле, од првих видова организовања, тј. од првобитне заједнице можемо пратити еволуцију безбедности као људске потребе. Јасно је, да се безбедност као људска потреба кроз историју мењала. Она се првенствено односила на одсуство страха и поседовање сигурности. Тадашње безбедносне претње су се односиле на физичко угрожавање и различите претње које су долазиле за време ратних операција. Дакле, првобитно поимање безбедности се односило на одсуство физичких претњи и на осећај сигурности по физички интегритет. Нешто касније, безбедност као људска потреба је поред физичке сигурности свој домаћај проширила и на забрану дискриминације односно на поштовање једнакости и социјалне правде као и на поштовање људских права. У том смислу, схватање људске безбедности почива на поштовању личних права и слобода сваког појединца.⁶ Оправданост таквог приступа налази упориште у чињеници да и латентни осећај незаштитености, нестабилности и неправде, међу сиромашним људима или вулнерабилним друштвеним групама, подстакнут криминалом, насиљем, сукобима, доводи до интензивне и продужене емоционалне реакција, која по аутоматизму у „подређен” положај ставља, на пример, потребу за спавањем, сексом, храном.

Евидентно је, да потреба за безбедношћу и сигурношћу представља есенцијалну потребу, што је предуслов за стварање мирних и стабилних друш-

⁴ <https://riznicazlatnihideja.wordpress.com/2014/10/07/maslowljeva-piramida-ljudskih-potreba/07/07/2019>.

⁵ Ivana Milinković, „Velikani psihologije”, <http://www.istrazime.com/velikani-psiho-logije/abraham-harold-maslow/01/12/2013/datum/pristupa/17/07/2019>.

⁶ Јоко Драгојловић, Младен Ђеранић, „Потребности за безбедношћу и сигурношћу у хијерархији људских потреба”, *Култура полиса, Год. XII (2015), бр. 28*, Култура – Полис Нови Сад, Институт за европске студије Београд, Нови Сад, 2015, стр. 291–299.

тава. Као што се да запазити из приложеног, та потреба је комплексна, вишеструко је узрокована и условљена је међусобном повезаношћу више различитих фактора. Уколико појединци или групе људи нису заштићени, како у физичком, материјалном, тако и психолошком погледу, уколико им се повређују основна људска права, па живе са осећањем страха и неизвесности, онда се не може говорити о њиховој могућности и способности да воде живот прихватљивог квалитета, који је достојан савременог човека.⁷ Сви људи се рађају на исти начин и тим чином на почетку, добијају темељно и неприкосновено право на живот и његово очување. Поседовање разума је посебна људска одлика, која их нагони да се у случају угрожености и беспомоћности пред неком силом, која представља реалну опасност по њихову егзистенцију, лишавају свега што имају у интересу одржавања сопствених живота и живота својих најближих. Са физиолошког аспекта, осећање страха код једне људске јединке индукује панику у хипоталамусу, који након тога врши општу мобилизацију организма, која укључује изражене промене у ендокрином систему. Након тога, реакција организма може бити двосмерна: или ће појединца учинити спремним за надолазећу опасност, или ће код њега изазвати потпуну блокаду. Наведено потврђује, да немогућност уживања предметне потребе, на изванредан начин обесмишљава и чини ирелевантним човекове примарне физиолошке потребе, дате у хијерархији људских потреба.

Појам и значај безбедносне културе

Беспредметно је расправљати о значају безбедносне културе. Изграђена и јака безбедносна култура требало би да постане не само начин размишљања, већ и начин живљења и рада. Појединац који схвата њено место у хијерархији људских потреба, истовремено гради механизме личне и колективне заштите. С друге стране, безбедносна култура која је „одсутна” и неинтегрисана у наше животне токове ће олакшати несигурности и напослетку довести до бројних безбедносних пропуста, инцидената или акцидентата.

Разматрања о култури полазе од чињенице да људско друштво за основу има биолошки статус који је човек хиљадама година усклађивао са другим живим и неживим биолошким системима. Да би преживео човек је морао прво да се биолошки прилагоди природи, а тек потом, секундарно, да постане „културно биће”. Међутим, и та „нова култура живљења” која је често и насупрот природи, мора себе стално репродуковати, одржавати и продужавати (опстанак, раст, развој). У темељу те нове културе живљења, налази се све веће и веће задовољење потреба које често превазилазе и биолошке потребе, а које су таквог интензитета да изазивају деструкцију биолошких система који окружују човека. Дакле, култура је увек повезана са неком корисношћу за човека, било да му олакша живот, било да се он забави, било да стекне и оно што му објек-

⁷ Željko Bjelajac, *Bezbednosna kultura- Umeće življenja*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2017, str.71.

тивно није ни потребно за живот.⁸ Не треба занемарити још један аспект културе човека као духовног бића, а то је традиција. Културна традиција се преноси са човека на човека и са покољења на покољење уз помоћ васпитања. Према томе, „култура је интегрална целина која се састоји од оруђа и потрошних добара, конституционалних статута разних друштвених група, од људских идеја и вештина, веровања и обичаја”.⁹ Дакле „култура је та која треба да омогући човеку да овлада природном средином, стави је у службу својих потреба и тако осигура опстанак, репродукцију и продужење своје биолошке врсте”.¹⁰ Из наведеног проистиче, да култура није само домен свести и духа, већ она обликује и усмерава свакодневни живот и рад људи, испољава се у њиховим осећањима, навикама и веровањима било да су она лична или групна.¹¹ Упркос томе, што је према неким научним схватањима у људском мозгу укоренења навика да разуме структуру моћи, то обликовање и усмеравање требало би да буде без елемената присиле. Зашто је ово битно за нас? Развијањем способности, да уопште култура, и ближе, безбедносна култура, постане део основног система функционисања људског ума, људска бића се уздижу на виши ниво свести. Ово је важна позадина сагледавања безбедносне културе и изнад свега социјалне перцепције.

Безбедносна култура се са савременог гледишта, односи на начин на који се развијају одређене идеје о безбедносном поретку и структури, као и ономе што смо уочили да је опасност по наше животе или претња за наше вредности, а уједно је и наша најочигледнија одбрана од њих. Безбедносна култура учествује у обликовању онога што је драгоцено за нас. Регулише наше моралне, економске и политичке приоритете. Она такође поставља ограничења и могућности за декларисање шта је важно, вредно или није вредно, шта заслужује заштиту или не.¹² Безбедносна култура се описује и као део опште културе који обухвата „скуп сазнања из области безбедности (основне вредности и тековине које су објекат напада и заштите, методе и облици, као и носиоци угрожавања) која чине појединце, средине и друштво способнијим да распознају методе, облике и радње угрожавања, као и носиоце тих делатности, без обзира где се и како испољавају”.¹³ Према Љубомиру Стајићу, безбедносна култура је: скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о потреби, начинима и средствима заштите личних, друштвених и међународних вредности од свих облика и носилаца угрожавања, без обзира на место или време њиховог испољавања.¹⁴

⁸ Ljubomir Stajić, „Bezbednosna kultura kao faktor zaštite životne sredine”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 4/2014, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2014, str. 69–84.

⁹ Светлана Станаревић, *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 61.

¹⁰ Ибид, стр. 62.

¹¹ Ljubomir Stajić, „Bezbednosna kultura kao faktor zaštite životne sredine”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 4/2014, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2014, str. 69–84.

¹² Светлана Станаревић, *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2012, стр. 254.

¹³ Obren Đorđević, *Leksikon bezbednosti*, Partizanska knjiga, Београд, 1986, стр. 23.

¹⁴ Ljubomir Stajić, *Osnovi sistema bezbednosti*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2011, str. 59.

Поједини аутори су расправљали о томе колико је безбедносна култура важна зато што „формира контекст у оквиру кога се развијају и одржавају безбедносни ставови појединца и промовишу се разна безбедносна понашања”.¹⁵ Дакле, шта је безбедносна култура? То је култура у којој појединци знају своја права и правила понашања. Па тако и препознају какво понашање угрожава безбедност, при чему исказују спремност да едукују и опомену оне људе који из незнања, заборавности, или личне слабости, узимају учешћа у несигурном понашању. Ова превентивна свест постаје „култура”, када заједница као целина осуђује понашања која угрожавају безбедност, као социјално и морално неприхватљива.¹⁶ Заправо, ово поједностављено схватање безбедносне културе је од суштинске важности за боље разумевање опредељења за даље јачање људског рода.

Безбедносна култура је надасве облик бонтона, где би људи требали да се подучавају начинима како да избегну непотребне неспоразуме и потенцијално опасне конфликте. Безбедносни проблеми никада не треба да буду изговор за осећај инфериорности особа које немају изграђену свест о друштвеној одговорности. Код оних који крше безбедносну културу својих заједница треба изградити и активирати механизме међузависности и колективитета, односно очекивања да сами разумеју значај и суштину безбедности, што мора бити изнад активистичке пристojности. Њима треба свакако омогућити да апсорбују на адекватан начин конструктивне критике, како не би друге доводили у опасност својим чињењем или нечињењем. Безбедносна култура се никако не сме посматрати као институционализована параноја, јер су таква становишта контрапродуктивна. Она је креирана да помогне превазилажењу потешкоћа у предвиђању људског понашања, „смањењем ризика унапред”.¹⁷ Да би безбедносна култура била спроводљива и ефикасна мора постојати раширено разумевање њене важности. Добра безбедносна култура, пре свега, требала би да доприне се да се сви људи осећају опуштеније и самопоузданије у свакодневним животним и радним приликама, ослобођени од страха, од хроничних претњи, као што су глад, болест, оскудица, те заштићени од неочекиваних и стресних нарушавања образаца свакодневног живота. Стога би сви требали да буду јединствени у ставу, да је безбедносна култура важна за човека и друштвену заједницу, те да се мора уградити у образовни систем, тим пре јер су облици угрожавања људске безбедности широко распрострањени и безбедносна култура мора ићи у корак са претњама које окружују модерног човека и друштво у целини.

Напослетку, целисходно је појаснити, да се често поистовећују и користе наизменично на погрешан начин термини безбедносне свести и безбедносне

¹⁵ Kathryn Mearns, Sean M. Whitaker, Rhona Flin, „Safety climate, safety management practice and safety performance in offshore environments”, *Safety Science, Volume 41, Issue 8, October 2003*, Elsevier Ltd., Amsterdam, Netherlands, 2003, pp. 641–680.

¹⁶ *Security Culture: a handbook for activists* – prepared August 2000, published by Animal Liberation Front, p. 6. Izvor: <http://www.animalliberationfront.com/ALFront/ELF/sechandbook.pdf/02/02/2017>.

¹⁷ Željko Bjelajac, *Bezbednosna kultura - Umeće življenja*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2017, str. 443.

културе. Једном речју, безбедносна свест је стање знања о одређени ризицима. Безбедносна култура је знатно шири појам од безбедносне свести, који не обухвата не само знање о безбедносним ризицима, већ и неке друге кључне димензије попут: спознаје, ставова, понашања, поштовања норми, комуникација, одговорности итд.

Суштина увођења безбедносне културе у образовни систем Републике Србије

У уводном делу било је речи о појмовном одређењу образовања/едукације, што имплицира да су знање и образовање претпоставка развоја савременог друштва. Појединац који је образован оспособљен је да преузме различите активне улоге у друштву, али и одговорности које произилазе из истих. Како су савремени друштвени токови динамични, често и непредвидиви, то захтева од појединаца перманентан процес усавршавања и стицања нових знања и вештина, а од образовних институција експедитивне трансформације у знатно шире концепте учења и изван институцијалних оквира.

Развој науке и технологије у савременом друштву мења у значајној мери појам и улогу образовања. Савремено образовање не подразумева само функционалну писменост и енциклопедијско знање, социјализацију, већ и развој креативних потенцијала појединаца, њихових способности и амбиција, стицање практичних и примењивих знања. Знање се налази у свим сегментима савременог друштва, јер рад и пословне активности у овом друштву захтевају образоване и комплетне особе. Тако се кроз процес образовања појединци оспособљавају за професионалне и друге улоге. Знање се третира као основни ресурс привредног и сваког другог развоја. Оно је нераздвојно повезано са образовањем. Као непосредан резултат науке и научних истраживања, знање покреће и усмерава све друштвене токове, подиже укупан ниво развоја друштва, јер оно производи иновације и нове информације. Оно се непрестано мења и напредује.¹⁸ Зато се и образовање не може ограничити на формално школовање, већ мора да се одвија током целог живота. Како би се упратиле брзе промене у друштву, неопходно је да непрестано усвајамо нова знања и вештине. Знање/а у савременом друштву укључују критичко мишљење, иновације, способност решавања сложених проблема, способност сналажења и реаговања у непредвиђеним ситуацијама, коришћење информација, анализу, синтезу, самостални и тимски рад, развијање различитих вештина и компетенција, која треба да се стичу кроз образовни процес. Овде су важни могућност и способност „трансфера” и примене стечених знања у друштвеној стварности.¹⁹ За

¹⁸ Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za ekonomiste*, Ekonomski fakultet, Banja Luka, 2013, str. 305 – 306.

¹⁹ Sanja Lončar-Vicković i Zlata Dolaček-Alduk, *Ishodi učenja – priručnik za nastavnike*, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, 2009, str. 24 – 30. u: Marta Račić, „Modeli kompetencija za društvo znanja”, *Suvremene teme : međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, Vol. 6, No. 1, Veleučilište VERN', Zagreb, 2013, str. 89 - 90.

свеобухватније разумевање друштвене стварности, од важности је и препознавање улоге образовања. Да је реч о комплексној теми види се кроз индиферентан однос образовања у Републици Србији у односу на друштвену стварност. С једне стране постоји општи консензус о важности образовања и знања које доприноси кохезији и развоју друштва као вредан ресурс, а с друге стране постоји велика разлика између онога што јесте и онога што треба да буде.

Како нас расправа о предностима и манама наших школа не би одвела неку другу крајност, изнећу неколико концизних запажања. Очигледно је да су у стручној јавности, годинама уназад, уочени недостаци у погледу: релевантности података и искрености у процесу екстерне евалуације школа, недовољне индивидуализације наставе и неразумевања правог смисла формативног оцењивања, подстицања креативности у школама, несразмерног односа између теоријске и практичне наставе, инертности и недостатка инвентивности код наставника, финансијских и материјалних ресурса за опремање школа, итд. Такође, један од круцијалних недостатака је неусклађеност наставних планова и програма са енергичним друштвеним токовима. Неразумевање потребе за препознавањем и модификовањем застарелих програма, доприноси изостанку унапређења свих области човековог живота и деловања. Флагрантан пример је одсуство мотивације за увођењем безбедносне културе у образовни систем, упркос друштвеној реалности која сугерише на неопходност једног таквог поступка.

Сваки други адолесцент у Србији никада није добио информацију ни код куће, а ни у школи, које су то штетне последице употреба дроге, показало је истраживање које је спровела Комисија за борбу против наркоманије у школама. Истраживање је рађено на узорку од 11.850 ученика, а обухваћени су млади узраста од 13 до 17 година. Исто истраживање показало је да 75 одсто младих никада није имало прилику да разговара са стручњацима о својим емоционалним стањима која прате адолесценцију.²⁰ „Основни резултати истраживања понашања у вези са здрављем код деце школског узраста у Републици Србији 2017. године” које је обавио и публикувао Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”, заинтересованом читаоцу непосредно приближавају проблематику поткрепљену чињеницама:²¹

- У Србији је 17,5% ученика V и VII разреда основних школа и првих разреда средњих школа пушило бар једном током живота. Постоје велике разлике у односу на старост ученика, при чему је чак 31,5% ученика првих разреда средњих школа пушило бар једном у животу.
- Процент ученика V и VII разреда основних школа и I разреда средњих школа који тренутно пуше износи 11,5% без великих разлика по полу (11,6% дечаца, 11,5% девојчице).
- Међу децом која су навела да сада пуше цигарете више од половине свакодневно пуши (58,6%).

²⁰ <http://www.mdpp.gov.rs/latinica/aktivnosti.php/14/08/2019>.

²¹ Јелена Гудељ - Ракић, Верица Јовановић, Биљана Килибарда и ет. „Основни резултати истраживања понашања у вези са здрављем код деце школског узраста у Републици Србији 2017. године”, *Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”*, Београд, 2018, стр. 4-5.

- Међу младима који су икада попушили цигарету, највећи број њих је то урадио у 15. години живота (34,7%) и у 14. години живота (25,9%) што је и у складу са великом разликом у проценту пушача међу ученицима основне школе и ученицима првих разреда средње школе.
- У Србији је скоро сваки други ученик (44,6%) V, VII разреда основних школа и првих разреда средњих школа пробао алкохол, док је 31,0% ученика истих разреда алкохол пило у претходних месец дана. Ученици старијих разреда и дечаци чешће су пробали алкохол и пили у претходних 30 дана.
- Скоро трећина ученика (25,6%) се опила бар једном током живота (31,1% дечака и 19,8% девојчица), а у претходних 30 дана 12,1% (16,1% дечака и 7,9% девојчица) са разликама према узрасту.
- Марихуану је током живота бар једном пробало 10,6% ученика и ученица првог разреда средње школе, а у претходних 30 дана 6,7% са разликама у односу на пол ученика (7,7% дечака, 5,5% девојчица).
- Око 2,0% средњошколаца свакодневно или скоро свакодневно конзумира марихуану.
- Међу ученицима који су икада пробали канабис и одговорили на питање о узрасту када су први пут то учинили, највећи број (45,9%) је први пут пробао марихуану у 15. години живота.
- Око две трећине ученика и ученица првог разреда средње школе до тренутка истраживања није имало сексуални однос, док је 23,0% ступило у сексуалне односе.
- Дечаци су чешће имали сексуалне односе у односу на девојчице.
- У највећем броју случајева први сексуални однос се догодио са 15 година (44,0%).
- Четвртина средњошколаца међу онима који су имали сексуалне односе навела је да при последњем сексуалном односу није користила заштиту у виду презерватива, 11,0% њих навело је да је користило пилуле за контрацепцију, 17,0% методу прекинутог сношаја, а 14,0% је навело да је користило неку другу методу заштите.

Пораст криминалних активности као што су убиства, пљачке, изнуде, разбојништво или насилно понашање један је од највећих проблема са којим се савремено друштво суочава. Као реакција на такво стање, владе земаља широм света раде на обезбеђивању додатних ресурса и финансијских средстава намењених за спровођење корективних мера и изградњу институција које имају за циљ сузбијање криминала и његових последица. Са друге стране, приметно је да се све мање инвестира у образовање, а посебно у рано образовање и развој деце. Скромнија издвајања из буџета пре свега погађају образовне установе, због преовладавајућег друштвеног става да су безбедност и заштита деце и одраслих један од најважнијих приоритета. Ипак, многи креатори политика занемарују чињеницу да ће веће улагање у програме раног образовања и образовања генерално допринети не само смањењу стопе криминала у будућности и уштеди новца већ и добробити и благостању друштва у целини.²² У претеклом периоду спроведена је серија истраживања како би се утврдило да ли образовање заиста смањује ризик да деца током одрастања почине криминална дела. Једна од студија пратила је малишане старости од 3 и 4 године који су до

²² Sayeh Yousefi, 17th May 2016, *The Long-term Benefits of Education as a Crime-prevention Measure*, <https://novakdjokovicfoundation.org/long-term-benefits-education-crime-prevention-measure/10/07/2019>.

пунолетства похађали неки образовни програм. Откривено је да су они који нису учествовали у предшколском програму и који су тако пропустили прилику за рани развој имали 70% веће шансе да буду приведени за почињено кривично дело до своје 18. године. То показује да су рано образовање и развој кључни за ментално здравље и правилан развој деце, као и да доприносе спречавању малишана да се отисну у свет делинквенције и криминала у каснијим узрастима.²³ Наведено указује на неопходност увођења безбедносне културе у образовни систем Републике Србије на свим нивоима школовања. Ова „животна обука” мора да буде упечатљива са пуно слика из праксе, како би деца сазнала за сву страхоту дроге, алкохола, пушења, неопрезности у саобраћају.²⁴ Млади треба да постану активнији у свом деловању, са већим опсегом практичног знања, разумевања и могућности да се суоче са проблемима, као и да негују друштвене вредности и понашања која ће значајно подићи њихов ниво безбедносне културе.

Увођењем безбедносне културе у образовни систем би се потврдило становиште да су школе друштвено уклопљене институције које су примарно обликоване њиховим друштвеним окружењем, које повратно круцијално обликују. Безбедносна култура би на делотворан начин, с једне стране припремила младе за улоге одраслих, а с друге стране би припремила одрасле за нове улоге.

Преглед садржаја безбедносне културе је свеобухватан. Зависно од нивоа школовања оквирно би могао подразумевати следеће тематске целине:

- Култура у савременом друштву;
- Значај безбедности у хијерархији људских потреба;
- Појам безбедности;
- Настанак и развој безбедности;
- Основни објекти безбедности;
- Концепти безбедности;
- Класификације безбедности;
- Дефинисање одређених безбедносних појмова (...државна безбедност, информациона безбедност, социјална безбедност, психолошка безбедност, сексуална безбедност, безбедност на раду, безбедност намирница за исхрану, безбедност у саобраћају, еколошка безбедност...);
- Људска безбедност;
- Безбедност заједнице;
- Етиологија и превенција угрожавања безбедности;
- Савремени безбедносни изазови, ризици и претње (пораст и разноликост организованих криминалних делатности, трговина дрогама, трговина људима, проституција, тероризам, сајбер криминал и интернет педофилија, девастирање еколошке безбедности, деструктивне верске секте и др.);
- Безбедносна култура као друштвени ресурс;

²³ Ibid

²⁴ Жељко Бјелајац, Мина Зиројевић, „Безбедносна култура у ери глобализације“, *Култура полиса*, год. XII (2014), бр. 23, Култура – Полис Нови Сад, Институт за европске студије Београд, Нови Сад, 2014, стр. 77-99.

- Изградња, одржавање и унапређење безбедносне културе ;
- Безбедносна култура као реакција на асоцијална и антисоцијална понашања (безбедносна култура као оквир политике сузбијања криминалитета, безбедносна култура у функцији превенције тероризма, безбедносна култура у функцији превенције проституције, безбедносна култура у функцији превенције трговине људима, безбедносна култура у функцији превенције насиља, безбедносна култура у функцији превенције деструктивног секташтва, безбедносна култура на интернету, безбедносна култура и еколошка свест, безбедносна култура у саобраћају...);
- Безбедносна култура и болести зависности (наркоманија, алкохолизам, пушење, коцкање, интернетоманија);
- Сексуално васпитање и образовање;
- Породица и школа у функцији изградње безбедносне културе;
- Улога и значај кривичних и ванкривичних субјеката политике сузбијања криминалитета у промовисању безбедносне културе (полиција, тужилаштво, суд, цивилно друштво, медији итд.)

Приложеним се не исцрпљује каталог тема и области које дотиче безбедносна култура. На пример, веома је важна цивилна заштита и поступање у ванредним ситуацијама као плански организован део система заштите од природних и других несрећа. Укидањем предмета ОНО И ДСЗ (Општенародна одбрана и друштвена самозаштита) генерације ученика ускраћене су за практична знања и нису довољно едуковане о томе како да се понашају у случају евентуалних еколошких акцидената, поплава и других безбедносних претњи. Значајан проценат ученика, што је посебно забрињавајуће и наставника, не зна како се конкретно пружа прва помоћ као скуп мера и поступака којима се спасава живот и спречава даље погоршање здравља повређених и оболелих особа и/или пак не може дати смислен одговор на питање како се заштитити од удара грома и избећи гром? С тим у вези, познато је да савети за спашавање увек изостају тамо где није изграђена и присутна безбедносна култура.

Закључак

Комплексно питање међусобног односа човека и друштва је полазна тачка многих расправа и дискусија, те сучељавања у научним круговима. Тај однос се може окарактерисати на једноставан начин. Човек зависи од друштва, у друштву се мора придржавати норми, заузети одређени статус, окружен и обузет културом, као друштвеном силом. Истовремено савремено друштво је пројектовано да постоји због појединца и да му служи на начин што ће му омогућити да слободно ужива људска права. Једно од темељних људских права је право на образовање. Право на образовање је гарантовано свима, а не само деци, и то међународним системом људских права који је произашао из Опште декларације о људским правима. образовање и васпитање имају за циљ да обезбеде могућност за свестрани развој појединаца.

Неки од основних циљева образовања и васпитања датих у Члану 8. Закона о основама система образовања и васпитања²⁵ су: обезбеђивање добробри-

²⁵ Закон о основама система образовања и васпитања, Сл. гласник РС, бр. 88/2017, 27/2018 - др. закони и 10/2019.

ти и подршка целовитом развоју детета, ученика и одраслог; обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој детета, ученика и одраслог, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу; развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности; развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња; развијање позитивних људских вредности; развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства...

Основни циљеви образовања имају смисла само ако су прилагодљиви друштвеним токовима. Наиме, друштвени живот људи одвија се на динамичан начин, варирајући између стабилности и нестабилности, извесности и неизвесности, рата и мира. У предоченом Закону о основама система образовања и васпитања, наведени основни циљеви образовања и васпитања су тако постављени да постоји огроман раскорак између нормативно и стварног. Да није тако они би се имплементирали кроз практичну и теоријску наставу у оквиру предмета *Безбедносна култура* чији је смисао увођења у образовни систем Републике Србије више него оправдан. Са постојањем безбедносне свести и добро изграђене и одрживе безбедносне културе у школама, било би знатно мање криминала, наркоманије, алкохолизма, зависности од цигарета, зависности од коцкања, зависности од интернета. Била би знатно израженија свест о безбедности у саобраћају, свест о очувању животне околине, свест о сексуално преносивим болестима и штетним последицама прекида малолетничких трудноћа, по којима, по неким статистичким подацима у односу на број становника држимо наслан рекорд. Од свега наведеног, охрабривањем појединаца који продукују личну корист проширујући интелектуалне хоризонте, оснажили би и друштво у којем живе и учинили извеснијим његову перспективу.

Литература:

1. Bjelajac, Željko (2017): *Bezbednosna kultura - Umeće življenja*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad.
2. Đorđević, Obren (1986): *Leksikon bezbednosti*, Partizanska knjiga, Beograd.
3. Lončar-Vicković, Sanja i Dolaček-Alduk, Zlata (2009): *Ishodi učenja – priručnik za nastavnike*, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, str. 24 – 30. u: Račić, Marta (2013): „Modeli kompetencija za društvo znanja”, *Suvremene teme : međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, Vol. 6, No. 1, Veleučilište VERN', Zagreb, str. 86 - 100.
4. Mearns, Kathryn; Whitaker, M. Sean; Flin, Rhona (2003): „Safety climate, safety management practice and safety performance in offshore environments”, *Safety Science*, Volume 41, Issue 8, October 2003, Elsevier Ltd., Amsterdam, Netherlands, pp. 641–680.
5. Milinković, Ivana: „Velikani psihologije”, <http://www.istrazime.com>
6. *Security Culture: a handbook for activists* – prepared August 2000, published by Animal Liberation Front, <http://www.animalliberationfront.com>

7. Šijaković, Ivan i Vilić, Dragana (2013): *Sociologija za ekonomiste*, Ekonomski fakultet, Banja Luka.
8. Stajić, Ljubomir (2011): *Osnovi sistema bezbednosti*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad.
9. Stajić, Ljubomir (2014): „Bezbednosna kultura kao faktor zaštite životne sredine”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 4/2014*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, str. 69–84.
10. Yousefi, Sayeh (2016): *The Long-term Benefits of Education as a Crime-prevention Measure*, <https://novakdjokovicfoundation.org>
11. Bjelajac, Željko; Zirojević, Mina (2014): „Bezbednosna kultura u eri globalizacije“, *Kultura polisa, god. XI (2014), br. 23*, Kultura – Polis Novi Sad, Institut za evropske studije Beograd, Novi Sad, str. 77-99.
12. Gudelj - Rakić, Jelena; Jovanović, Verica; Kilibarda, Biljana i et. (2018): „Osnovni rezultati istraživanja ponašanja u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta u Republici Srbiji 2017. godine”, *Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut”*, Beograd.
13. Dragojlović, Joko; Ćeranić, Mladen (2015): „Potrebe za bezbednošću i sigurnošću u hijerarhiji ljudskih potreba”, *Kultura polisa, God. XII (2015), br. 28*, Kultura – Polis Novi Sad, Institut za evropske studije Beograd, Novi Sad, str. 291–299.
14. *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, Sl. glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakoni i 10/2019.
15. Stanarević, Svetlana (2012): *Koncept bezbednosne kulture i pretpostavke njegovog razvoja*, doktorska disertacija, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd.

Интернет извори:

1. <http://www.mdpp.gov.rs>
2. <https://riznicazlatnihideja.wordpress.com>
3. <https://teorijamotiva.wordpress.com>

RELEVANCE OF INTRODUCTION OF SAFETY CULTURE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary: We live in a world that, like never before, faces many challenges, risks and threats. Thus, the function of modern schools should be subordinated to programs which would provide young people with a level of education that would be the most effective in resolving conflicts and serious problems. This level of education includes education on crime prevention policies which would inevitably contribute not only to the reduction of crime rates, but also to the general good, and therefore to the well-being of the whole society. It is generally known that the connection between education and culture is unbreakable. Education transfers cultural values from one generation to another and further helps spreading them. At the same time, the constant accumulation of cultural values places ever more complex demands on education, which is a basic prerequisite for the preservation of the cultural values. Man is not only a phenomenon of nature, but also of culture that is definitely an integral part of his being. If according to the writer, H.V. Hurrell William Mallock, "culture is not a substitute, but the key to life," it can be argued that security culture is a kind of "art of living."

Key words: education, culture, security, security culture